

The Effectiveness of Storytelling on Reducing the Aggression and Loneliness of Afghan Refugee Children

Anahita Khodabakhshi-Koolaei^{1*}, Mohammad Reza Falsafinejad²,
Motahareh Abbas Gholeinejad³

¹ Assistant Professor, Department of Psychology and Education, Faculty of Humanities, Khatam University, Tehran, Iran

² Associate Professor, Department of Measurement, Faculty of Psychology and Education, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

³ MSc in Counseling, Department of Psychology and Education, Faculty of Humanities, Khatam University, Tehran, Iran

* **Corresponding author:** Anahita Khodabakhshi-Koolaei, Assistant Professor, Department of Psychology and Education, Faculty of Humanities, Khatam University, Tehran, Iran. E-mail: a.khodabakhshid@khatam.ac.ir

Received: 19 Dec 2017

Accepted: 19 Feb 2018

Abstract

Introduction: Aggression and loneliness are important factors for future risk such as delinquency, anxiety and depression in children and, based on research, children in child labor have high levels of aggression and loneliness. The present study aimed to investigate the effectiveness of storytelling on decreasing the aggression and loneliness of Afghan refugee children.

Methods: The present study is a quasi-experimental research with pre-test and post-test with control group. The statistical population of the study was all children aged 12-8 years old was male and female students of Imam Ali (AS) Pakdasht in 2016 and the thirty children selected by purposeful sampling were chosen. The children were randomly divided into two experimental and control groups. The experimental group received 12 sessions of one hour storytelling for one and a half months. The measuring instruments were Children's Inventory of Anger (ChIA, 2000) and Loneliness Questionnaire (1985). Covariance analysis was used to analyze the data.

Results: The results showed that there was no significant difference in the aggression of Afghan refugee children before and after the test ($P > 0.01$), but there was a significant difference in the loneliness of these children in the pre-test and post-test ($P < 0.01$).

Conclusions: Storytelling has been effective in reducing the loneliness of the child labor of Afghan refugee girls and boys, so we can use stories to improve the loneliness of these children in health centers and clinics.

Keywords: Storytelling, Aggression, Loneliness, Afghan Refugee Children

اثربخشی قصه گویی بر کاهش پرخاشگری و احساس تنهایی کودکان کار مهاجر افغانی

آناهیتا خدابخشکی کولایی^{۱*}، محمدرضا فلسفی نژاد^۲، مطهره عباس قلی نژاد^۳

^۱ استادیار، گروه روانشناسی و علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه خاتم، تهران، ایران
^۲ دانشیار، گروه سنجش و اندازه گیری، دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران
^۳ کارشناس ارشد مشاوره، گروه روان شناسی و علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه خاتم، تهران، ایران
 * نویسنده مسئول: آناهیتا خدابخشکی کولایی، استادیار، گروه روانشناسی و علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه خاتم، تهران، ایران. ایمیل: a.khodabakhshid@khatam.ac.ir

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۱۱/۳۰

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۰۹/۲۸

چکیده

مقدمه: پرخاشگری و احساس تنهایی، عوامل مهمی برای مشکلات خطرناک در آینده مانند بزهکاری، اضطراب و افسردگی کودکان است و بر اساس پژوهش‌ها کودکان کار دارای پرخاشگری و احساس تنهایی بالایی هستند. پژوهش حاضر به بررسی اثربخشی قصه گویی بر کاهش پرخاشگری و احساس تنهایی کودکان کار مهاجر افغانی پرداخته است.

روش کار: روش پژوهش حاضر، از نوع تحقیق نیمه آزمایشی با پیش آزمون و پس آزمون با گروه کنترل است. جامعه آماری تمامی کودکان کار ۸-۱۲ ساله دختر و پسر مهاجر افغانی مراجعه کننده به جمعیت دانشجویی امام علی (ع) پاکدشت در سال ۱۳۹۵ بودند که از میان آنها ۳۰ کودک، به روش نمونه گیری تصادفی ساده بر اساس فهرست اسامی کودکان انتخاب شدند. سپس، به دو گروه آزمایش و کنترل تقسیم شدند. گروه آزمایش ۱۲ جلسه یک ساعته قصه گویی، دریافت کردند. ابزارهای مورد استفاده در این پژوهش پرسش نامه خشم کودک نلسون (۲۰۰۰) و پرسش نامه احساس تنهایی آشرو ویلر (۱۹۸۵) بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل کواریانس استفاده شد. داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS نسخه ۲۱ تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که تفاوت معناداری در پرخاشگری کودکان کار مهاجر افغان، پیش و پس از آزمون گروه آزمایش نشان نداد ($P < 0/01$) ولی تفاوت معناداری در احساس تنهایی این کودکان در پیش آزمون و پس آزمون در گروه آزمایش، نشان داده شد ($P > 0/01$).

نتیجه گیری: قصه گویی بر کاهش احساس تنهایی کودکان کار مهاجر افغانی مؤثر بوده است. هر چند که، اثربخشی برای کاهش میزان پرخاشگری آنها به دست نیامد. از این رو می‌توان از قصه درمانی به عنوان گزینه‌ای مکمل درمانهای روان شناختی، برای بهبود احساس تنهایی این کودکان در مراکز و جمعیت‌های حمایت از کودکان کار و بدسرپرست استفاده کرد.

کلیدواژه‌ها: قصه گویی، پرخاشگری، احساس تنهایی، کودکان کار، مهاجر افغانی

تمامی حقوق نشر برای انجمن علمی پرستاری ایران محفوظ است.

مقدمه

و بی خانمان کودکان زیر ۱۸ سال هستند که دو سوم آنها از کشورهای افغانستان، اریتره، سوریه و سومالی می‌باشند. کشور ما ایران با رقم ۹۷۹/۴۰۰ هزار نفر مهاجر افغانی و عراقی جایگاه چهارم را در میان کشورهای جهان از نظر پذیرش مهاجران جنگی دارد [۲]. مهاجرت اجباری یا غیراجباری یعنی زیستن در محیطی که افراد برای ادامه

براساس گزارش دفتر کمیسیون عالی امور پناهندگان سازمان ملل متحد تا پایان سال ۲۰۱۵ آمار پناهندگان در جهان به دلایل گوناگون از جمله، جنگ، مشکلات اقتصادی و بیکاری به رقم بیش از ۵۲ میلیون نفر رسید که نسبت به سال قبل یعنی ۲۰۱۴، رشدی معادل ۱۲ میلیون و ۴۰۰ هزار نفر داشته است [۱]. پنجاه و یک درصد از کل این مهاجران

سرگرمی بوده است. اغلب، داستان و تمثیل بر چهار حوزه طبیعت انسانی تأثیر می‌گذارد؛ ۱- دامنه شناختی، ۲- دامنه عاطفی، ۳- دامنه شخصی و ۴- دامنه بین فردی [۷]. برخی مطالعات اثر بخشی قصه درمانی بر کاهش پرخاشگری کودکان مبتلا به اختلال افسردگی [۱۰] و کودکان عادی پیش دبستانی [۹، ۱۱] بررسی کرده‌اند. قصه گوئی موجب تبادل تجربه و تعامل اجتماعی می‌شود، از این رو می‌تواند راهی برای مقابله با پرخاشگری و رفتارهای تهاجمی کودکان باشد؛ به طوری که استرس و اضطراب را کاهش دهد و باعث عزت نفس شود [۹].

احساس تنهایی را می‌توان نارسایی و ضعف محسوس در روابط بین فردی دانست که به تجربه نارضایتی از روابط اجتماعی منجر می‌شود. افرادی که احساس تنهایی می‌کنند، عزت نفس پایینی دارند و به ویژه نسبت به توانایی‌های خود تردید می‌کنند و در رفتارهای بین فردی حالت‌هایی مثل خجالت، شرم، اضطراب، جسارت نداشتن، خطرپذیری کم و درون گرایی از خود نشان می‌دهند [۱۲].

ساختارسنی و هرم جمعیتی کشور ایران و به تبع آن بسیاری از استانهای کشور، نشانگر آن است که جامعه ما، دارای ساختار جمعیتی نسبتاً جوانی می‌باشد و از آن جهت که از منابع انسانی به عنوان شاه کلید توسعه نام می‌برند و کودکان به عنوان اصلی‌ترین بخش منابع انسانی که آموزش علم و مهارت به آنان می‌تواند دستاوردهای زیادی در آینده به همراه داشته باشد باید از توجه ویژه برخوردار باشند. پس اگر در بعد سیاستها و راهکارهای عملی در مواجهه با کودکان و نوجوانان غفلت نماییم، «سرمايه‌های انسانی» به هدر رفته و مانع شکوفایی استعداد این قشر عظیم و پتانسیل اندیشه و کار می‌شویم. در ایران باتوجه به این که نمایندگان ایران در سازمان ملل متحد و سازمان بین المللی کار، مقاله نامه‌های ۱۳۸، ۱۴۶ و ۱۹۰ را در جهت الفای کار کودکان و افزایش تدریجی حداقل سن کار به سطحی متناسب با رشد کامل جسم و ذهن کودکان را امضاء کرده‌اند، نیاز به اتخاذ سیاست ملی خاصی در جهت کاهش آسیب‌های جسمی، روانی و اجتماعی از این گروه آسیب پذیر را با انجام تحقیقات لازم و برنامه ریزی‌های منسجم از طرف دانشگاهیان و محققان و سازمانهای ذیربط را دوچندان کرده است [۸]. به همین جهت انجام پژوهش‌ها در جهت آگاهی از کم و کیف پدیده کودکان کار نه تنها ضروری است، بلکه می‌تواند مقدمه‌ای برای انجام انواع سیاست گذاری‌ها و برنامه ریزی‌ها در این زمینه برای مسئولین امر باشد. برای همین مطالعات پژوهشی می‌تواند ما را در بررسی و شناخت عوامل تعیین کننده کار کودکان و هم چنین در جهت رفع این معضل برای کودکان یاری نماید. با امید به این که پژوهش حاضر با کمک و راهنمایی اساتید متخصص در این حوزه قدمی هرچند کوچک در مطالعات توسعه و برنامه ریزی برای رفاه این گروه آسیب پذیر و تعالی جامعه هدف باشد.

روش کار

مطالعه حاضر از نوع نیمه آزمایشی با پیش آزمون و پس آزمون همراه با گروه آزمایش و کنترل می‌باشد. جامعه آماری تمامی کودکان کار ۸-۱۲ ساله دختر و پسر مهاجر افغانی جمعیت دانشجویی امام علی (ع) پاکدشت در سال ۱۳۹۵ بودند که ۳۰ کودک با توجه به معیارهای ورود به پژوهش و همچنین آنهایی که بیشترین نمرات را در پرسش نامه احساس تنهایی و خشم داشتند، به روش نمونه گیری تصادفی ساده بر

زندگی با مشکل مواجه‌اند. بسیاری از اوقات برای کنار آمدن با مشکلات زندگی پرخاشگری تنها راه به جا مانده است. در خانواده‌های مهاجر خشونت بین والدین خشونت نسبت به خانواده‌های عادی بسیار شدیدتر و به مراتب بیشتر است و والدین در خانواده‌های ناکارآمد، غالباً تاریخچه بیماری‌های روانی و سوء مصرف مواد را دارند. پژوهش‌ها نشان می‌دهد رفتارهای پرخاشگرانه دوران کودکی با ناتوانی‌های دوران بزرگسالی در ارتباط است. بخشی از جمعیت کودکان مهاجر وارد بازار کار می‌شوند [۳]. کودکان کار در یک نگاه کلی در آستانه آسیب پذیری و رفتارهای ضد اجتماعی قرار دارند، به عبارتی دیگر حتی تعدادی از آنان برخی آسیب‌های اجتماعی جبران ناپذیر را تجربه کرده و به علت ارتکاب اعمال مجرمانه با پلیس و دیگر نیروهای نظارتی درگیر و سرانجام راهی زندان و یا کانون‌های اصلاح و تربیت شده‌اند [۴]. بر اساس آمارهای موجود در حال حاضر صد میلیون کودک خیابانی در جهان وجود دارد. در کشور ما نیز تعداد این کودکان یک میلیون و دویست هزار کودک کار و در سطح شهر تهران ۳۵ هزار کودک اعلام شده است [۵]. از آنجایی که این کودکان فرصت تحصیل و آموزش مناسب را پیدا نمی‌کنند، مشکلات روان شناختی، اجتماعی و ارتباطی بی شماری دارند [۶].

انسان به طور بالقوه یک موجود اجتماعی است و در مراحل اول توسعه، انسان باید شیوه‌های اجتماعی شدن را بیاموزد؛ احترام به دیگران، داشتن اعتماد به نفس، ارتباط مؤثر با دیگران و غیره و البته این‌ها باید به کودک آموزش داده شود. آموزش مهارت‌های اجتماعی یکی از مهم‌ترین بخش‌های فرآیند پرورش کودکان است، به این دلیل که این مهارت‌ها نقش مهمی در ادراک، شناخت و ایجاد روابط اجتماعی مؤثر کودک دارد [۷]. مبحث کودکان کار، هر چند از امروزه از مسائل و مشکلات حد جامعه ما به شمار نمی‌رود، ولی شدت تأثیرات منفی کار کودکان بر رشد آنان، این مسئله را در مرکز توجه حوزه اجتماعی قرار می‌دهد. در عین حال باید در نظر گرفت که عدم توجه لازم به این حوزه می‌تواند سلامت کل جامعه را تهدید کند [۸]. از طرفی، یکی از معضلات ارتباطی، پرخاشگری در کودکان است. پرخاشگری یکی از شایع‌ترین مشکلات کودکان و یکی از دلایل مهم ارجاع دادن آن‌ها به روان درمانگران است. کودکان پرخاشگر به گونه‌ای قابل ملاحظه در معرض طرد شدگی توسط همسالان، شکست تحصیلی و اخراج از مدرسه و ابتلا به اختلال‌های خلقی قرار دارند. گفته می‌شود که رفتارهای پرخاشگرانه و تهاجمی با ویژگی‌های شخصی (مانند کمبود استراتژی مقابله، اضطراب، افسردگی، کمبود هوش و ضعف توجه) و یا عوامل محیطی (مانند عملکرد در مدرسه، فشار مسابقات و مسائل خانواده) در ارتباط است [۹].

روش‌ها و مداخله‌های روان شناختی متعددی برای آموزش و ارتباط مناسب با دیگران به کودکان ارائه می‌شود که یکی از آنها استفاده از نمایش و قصه درمانی است [۱۰]. آموزش مبتنی بر قصه باعث افزایش آگاهی و بینش کودک می‌شود، چرا که کودک خودش و مسائل زندگی‌اش را در روایت دیگران مشاهده کرده و درک بهتری از خود و مشکلاتش و راه‌های مقابله با آن‌ها پیدا می‌کند. قصه درمانی ریشه در روان شناسی دارد. علاقه به قصه‌ها و گوش دادن به خاطرات و ماجراها در خلق و خوی انسان‌ها است. بنابراین، قصه گوئی و گوش دادن به آن‌ها همیشه یکی از مهمترین و شایع‌ترین شیوه‌های انتقال تجربه و

اساس فهرست اسامی، کودکان انتخاب شدند و در دو گروه آزمایش و کنترل قرار گرفتند.

معیارهای ورود به مطالعه برای کودکان شامل؛ ۱- محدوده سنی ۸ تا ۱۱ سال، ۲- داوطلب بودن، ۳- عدم ابتلا به اختلال روانی و جسمانی آشکار و ۴- عدم سوء پیشینه در کانون اصلاح و تربیت یا درگیری با پلیس بودند. هم چنین معیارهای خروج از مطالعه شامل، ۱- غیبت در جلسات آموزشی بیش از دو جلسه، ۲- عدم حضور در جلسات آزمون (جلسات تکمیل پرسش نامه‌ها)، ۳- مصرف داروهای ضد اضطراب و دریافت هر نوع روان درمانی در حین انجام پژوهش و ۴- کودکانی که تحت سرپرستی خانواده نبودند قابل ذکر است برای رعایت موازین اخلاقی در پژوهش، پرسش نامه‌های کودکان به صورت محرمانه بودند، هم چنین هر یک از کودکان از شرکت در پژوهش رضایت آگاهانه داشتند و حق خروج داوطلبانه به آنان واگذار شد.

در این مطالعه از پرسش نامه احساس تنهایی (Children's Loneliness and Social Dissatisfaction Scale) که توسط Asher, Hymel and Renshaw (۱۹۸۴) طراحی شده است، استفاده گردید. این پرسش نامه برای سنجش احساس تنهایی در اواخر دوران کودکی و پیش از نوجوانی ارائه شده و ۲۴ پرسش و مقیاس پاسخگویی پنج درجه‌ای (کاملاً مخالفم = ۱ تا کاملاً موافقم = ۵) دارد. (همیشه در مورد شما درست است عدد ۱، بیشتر وقتها در مورد شما درست است عدد ۲، گاهی در مورد شما درست است عدد ۳، کمی در مورد شما درست است عدد ۴، اصلاً در مورد شما درست نیست عدد ۵). در این مقیاس تعداد ۸ پرسش به این دلیل که پاسخگو با احساس راحتی و آرامش بیشتری نگرش‌های خود را درباره موضوعات متنوع بیان کند و از بروز پاسخ‌های جهت دار جلوگیری شود، به عنوان پرسش‌های نامربوط که به موضوعات مورد علاقه کودکان مرتبط هستند و در محاسبه امتیازات مقیاس در نظر گرفته نمی‌شوند، گنجانده شده است. علاوه بر آن تعدادی از پرسش‌های این مقیاس به صورت معکوس نمره گذاری می‌شوند. این پرسش نامه برای استفاده در این پژوهش از زبان انگلیسی ترجمه شد و سپس پرسش‌ها و دستورالعمل مقیاس را چند تن از متخصصان روان شناس و مشاور تأیید کردند. روایی این مقیاس را Asher, Hymel and Renshaw (۱۹۸۵) به صورت روایی تمییزی مبتنی بر گروه‌های شناخته شده گزارش کردند و به ترتیب از نظر روایی واگرا و همگرا نشان داده شد که با وضعیت اجتماعی خوب (احساس تنهایی کمتر با وضعیت اجتماعی بالاتر همبستگی دارد)، همبستگی منفی و معنادار و با وضعیت اجتماعی نامناسب همبستگی مثبت و معنادار دارد Asher, Hymel and Renshaw (۱۹۸۵) نشان دادند که مقیاس احساس تنهایی بین کودکان طرد شده و کودکان سایر طبقات و گروه‌ها (غفلت شده، بحث انگیز و محبوب) تمایز ایجاد می‌کند و آلفای کرونباخ برابر با ۰/۹۰ و پایایی بازآزمایی با طول مدت یک سال برابر با ۰/۵۵ را برای این مقیاس گزارش کردند [۱۲]. در ایران نتایج ضریب باز آزمایی ۰/۷۵ به دست آمده است [۱۳].

برای بررسی خشم از ابزاری خودگزارشی خشم نیلسون ساخته شده توسط نیلسون و همکاران (۲۰۰۰) استفاده شد. این پرسش نامه ابزاری خود انگیزشی است که برای بررسی موقعیت‌های مختلفی که موجب بروز خشم و هم چنین میزان شدت خشم و مهارت‌های اجتماعی در

کودکان می‌شود. این آزمون برای سنین ۱۶-۶ سال تهیه شده است. پرسش نامه شامل ۳۹ عبارت و چهار زیر مقیاس (ناکامی، پرخاشگری بدنی، روابط با همسالان، روابط با مراجع قدرت) که در قالب چهار گزینه (توجه نمی‌کنم = ۱، مرا آزار می‌دهد = ۲، واقعاً ناراحت می‌شوم = ۳ و عصبانی می‌شوم = ۴) نمره گذاری می‌شود. حداقل نمره ۳۹ و حداکثر ۱۵۶ است [۱۴]. برای بررسی اعتبار و روایی پرسش نامه، این آزمون روی ۱۶۰۴ دانش آموز اجرا شد. در ایران، نتایج ضریب باز آزمایی ۰/۶۵ تا ۰/۷۵ و روایی چهار زیر مقیاس ۰/۹۲ به دست آمده است [۱۵].

پژوهشگر در سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ پس از کسب مجوز از دانشگاه غیرانتفاعی خاتم و ارائه آن به مسئولین خانه پاکدشت جمعیت امام علی (ع)، در ابتدا ۶۰ کودک ۸ تا ۱۲ ساله را به روش نمونه گیری تصادفی ساده انتخاب کرد و سپس پرسش نامه‌های احساس تنهایی و خشم روی آن‌ها اجرا شد. در نهایت از میان آن‌ها، ۳۰ کودک که بیشترین نمرات را در احساس تنهایی و خشم کسب کرده بودند، در دو گروه آزمایش و کنترل تخصیص تصادفی یافتند. فرآیند قصه درمانی طی ۱۲ جلسه ۱ ساعته هفته‌ای دو جلسه به مدت یک ماه و نیم در خانه پاکدشت جمعیت امام علی (ع) برگزار شد. در طول مدت اجرای جلسات کودکان تحت هیچ گونه آموزشی قرار نگرفتند و صرفاً به فعالیت‌های معمول خود پرداختند. در این برنامه سعی شد که مهارت شناخت احساسات که زیر بنای رفتار انسان‌ها به شمار می‌رود و به دنبال آن مهارت‌های حل مسئله و مدیریت احساسات و کنترل خشم و رفتارهای مطلوب در مدرسه و منزل و محله به کودکان آموخته شود. قصه‌ها بر اساس نشانه‌های پرخاشگری و احساس تنهایی، با هدف افزایش سطح دقت و توجه و یادگیری در آن‌ها، شناخت خود و حس دوست داشتن خود و مورد پذیرش بودن از طرف دیگران، آموزش مهارت مورد نیازشان در مدرسه و در برخورد با مشکلات تعاملات اجتماعی روزمره‌شان، انتخاب شد. در تمام مدت قصه درمانی، بر نقش فعال درمانگر و آزمودنی‌ها و بحث و گفتگوی خلاق و راه حل یابی برای مشکلات و پرسش و پاسخ هدفمند تأکید شد. اجرای برنامه به صورت گروهی انجام شد تا بچه‌ها در تجربیات یکدیگر و یادگرفتن از آن‌ها، تغییر احساس انزوا و تنهایی، بیان تجربیات شخصی و بینش نسبت به رفتار خود و هم چنین امتحان کردن و تجربه کردن گزینه‌های جدید سهیم باشند. در نهایت داده‌های حاصل از پرسش نامه و متناسب با سؤالات تحقیق، برای توصیف وضعیت موجود و توصیف ویژگی‌های جامعه آماری از روش‌های آمار توصیفی هم چون فراوانی، درصد، نمودار، آمار استنباطی و آزمون کواریانس استفاده شد. داده‌ها از طریق نرم افزار آماری SPSS نسخه ۲۱ پردازش شدند.

یافته‌ها

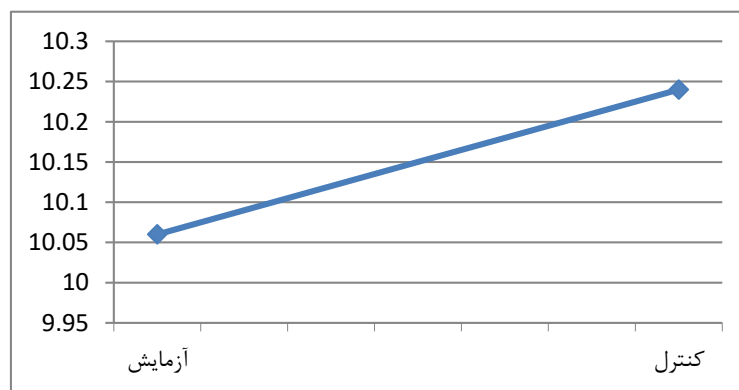
در این پژوهش ابتدا تجزیه و تحلیل توصیفی یافته‌ها و سپس تجزیه و تحلیل استنباطی یافته‌ها (آزمون فرضیه‌های پژوهشی) صورت گرفته است. در بخش توصیف داده از میانگین و انحراف استاندارد و ... و در بخش استنباطی از آزمون تحلیل کواریانس چند متغیره (مانکوا) و تحلیل کواریانس یکراهه (آنوا) با پیش فرض همگنی واریانس درون گروهی با استفاده از آزمون لوین و نرمال بودن توزیع داده‌ها با استفاده از آزمون شاپیرو ویلک استفاده شده است.

جدول ۱: محتوای جلسات قصه درمانی

جلسه	موضوع	هدف
۱	گوسفند عصبانی	شناخت احساس عصبانیت، عواقب پرخاشگری، چگونگی کاهش پرخاشگری
۲	خشم قلمبه	نحوه به وجود آمدن عصبانیت و عوامل بروز عصبانیت، عواقب آن، نحوه کاهش عصبانیت و آرام شدن
۳	دوست دارم (احساس تنهایی)	دوست داشتن خود و دیگران، پذیرش بی قید و شرط یکدیگر با هر ویژگی
۴	احساس خوب	صحبت درباره احساس انسانی، شناخت احساس خود و تشخیص حس دیگران
۵	خوبه که با هم فرق داریم (احساس تنهایی)	توجه به تفاوتها، شناخت تفاوتها، پذیرش تفاوتها و شناخت خود
۶	ما برای هم ساخته شدیم (احساس تنهایی)	حس نیاز به محبت و توجه کردن به دیگران و یکدیگر. همه در کنار هم معنا می یابیم.
۷	لاک پشت عصبانی	نادیده انگاشتن رفتار نامطلوب دیگران، استفاده از تنفس عمیق، ترک صحنه
۸	زرافه (احساس تنهایی)	افزایش عزت نفس، پذیرش خود و دوست داشتن خود همان گونه که هست.
۹	خرگوش و راه حل	سعی در حل مسئله و راه حل یابی و جلوگیری از زد و خورد و دعوا
۱۰	دو پرنده و یک کرم	جلوگیری از دعوا، حفظ آرامش و راه حل یابی برای حل مشکلاتی که منجر به پرخاشگری می شود.
۱۱	اردو شهر بازی	بررسی علل عصبانیت و راه حل یابی به جای دعوا، روش های کنترل عصبانیت.
۱۲	سنگ ماهی مهربان (احساس تنهایی)	توجه به نقاط قوت و ضعف و شناخت خود کودک همان گونه که هست.

جدول ۲: شاخصه های توصیفی متغیر سن کودکان کار مهاجر افغان

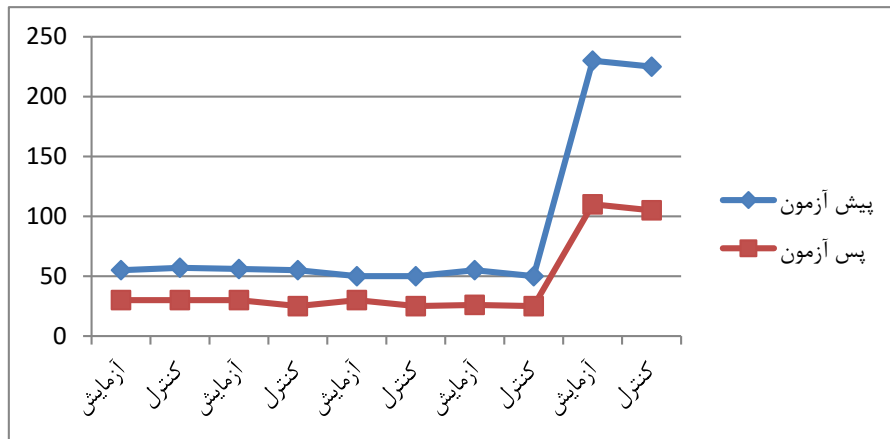
متغیر	میانگین	انحراف معیار
سن	۱۰/۰۷	۱/۳۸
آزمایش	۱۰/۲۱	۱/۱۸
کنترل		

تصویر ۱: توزیع سن افراد نمونه به تفکیک گروه کنترل و آزمایش

جدول ۳: شاخصه های توصیفی متغیر پرخاشگری کودکان کار مهاجر افغان

متغیر ناکامی	میانگین	انحراف معیار	پیش آزمون	پس آزمون	انحراف معیار
آزمایش	۳۰	۷/۲۷۴۸۲	۲۷/۰۷۱۴	۷,۳۳۲۳۸	
کنترل	۳۰/۷۸	۳/۶۲۰۰۰	۲۸/۹۲۸۶	۸/۵۲۵۶۶	
پرخاشگری بدنی					
آزمایش	۳۰/۶۴	۳/۸۷۱	۲۷/۲۸	۴/۱۵۸	
کنترل	۲۷/۲۱	۳/۵۱۲	۲۷/۲۸	۴/۰۸۴	
روابط با همسالان					
آزمایش	۲۸/۵۷	۳/۲۲۷	۲۴/۷۱	۵/۴۱۲	
کنترل	۲۵/۲۱	۲/۹۹	۲۶/۴۲	۲/۷۰	
روابط با مرجع قدرت					
آزمایش	۲۹/۴۲	۵/۶۲	۲۶/۴۲	۷/۴۴	
کنترل	۲۴/۱۴	۴/۶۰	۲۶/۸۵	۶/۶۴	
کل					
آزمایش	۱۱۸/۵۷	۱۶/۴۵	۱۰۵/۴۲	۲۲/۰۸	
کنترل	۱۰۷/۲۸	۸/۴۲	۱۱۱/۷۱	۱۵/۰۴	

تصویر ۲: مقایسه میانگین نمرات پرخاشگری کودکان کار مهاجر افغان

با توجه به داده‌های جدول ۲ و تصویر ۲، مقایسه میانگین نمرات پرخاشگری کودکان کار مهاجر افغان در دو گروه دلالت بر این دارد که

میانگین نمرات گروه آزمایش در مقایسه با گروه کنترل در مرحله پس آزمون تغییر نداشته است.

جدول ۴: شاخصه‌های توصیفی متنی احساس تنهایی کودکان کار مهاجر افغان

متغیر	پیش آزمون	پس آزمون
احساس تنهایی	میانگین: ۳۱/۷۸ انحراف معیار: ۴/۹۰۱	میانگین: ۳۳/۸۵ انحراف معیار: ۴/۴۰
آزمایش	میانگین: ۳۵/۶۴ انحراف معیار: ۴/۱۰۶	میانگین: ۳۶/۰۰ انحراف معیار: ۲/۹۶

تصویر ۳: مقایسه میانگین نمرات احساس تنهایی کودکان کار مهاجر افغان در دو گروه

این مفروضه همگنی واریانس داده‌ها و برقراری شیب رگرسیون مورد استنباط قرار گرفت. فرضیه اول این پژوهش به بررسی تأثیر آموزش مبتنی بر قصه گویی بر بهبود پرخاشگری کودکان کار افغان پرداخته است.

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که سطوح عدم معناداری همه آزمون‌ها قابلیت استفاده از آزمون تحلیل کواریانس چند متغیری (مانوا) را مجاز نمی‌شمارد. این نتایج نشان می‌دهند که در گروه‌های مورد مطالعه از نظر حداقل یکی از متغیرهای وابسته تفاوت معناداری وجود ندارد. مجذور اتا نشان می‌دهد که، تفاوت بین دو گروه با توجه به متغیرهای وابسته در مجموع معنادار نیست و میزان این تفاوت فقط ۱۵/۴ درصد است. یعنی ۱۵/۴ درصد واریانس مربوط به اختلاف بین دو گروه ناشی از تأثیر متقابل متغیرهای وابسته می‌باشد که از نظر آماری معنادار نیست.

با توجه به داده‌های جدول ۳ و تصویر ۳، مقایسه میانگین نمرات احساس تنهایی کودکان کار مهاجر افغان در دو گروه دلالت بر این دارد که میانگین نمرات گروه آزمایش در مقایسه با گروه کنترل در مرحله پس آزمون تغییر داشته است. برای بررسی نرمال بودن نمرات از آزمون شاپیرو ویلک استفاده شد. براساس نتایج بدست آمده از آزمون شاپیرو ویلک، چون مقادیر به دست آمده برای این آزمون‌ها در دو گروه به خصوص در نمرات کل متغیر پرخاشگری و احساس تنهایی، در سطح ۰/۰۵ معنادار نبود، بنابراین شرط برابری واریانس‌های درون گروهی و نیز توزیع نرمال بودن داده‌ها برقرار شد. به منظور بررسی شرایط برقراری تساوی واریانس‌های دو گروه، از آزمون آماری F لوین استفاده شد. مفروضه همگنی واریانس نمرات درون گروهی آزمودنی‌ها در متغیر پرخاشگری و احساس تنهایی، با استفاده از آزمون لوین بررسی شد و با توجه به این که مقدار F لوین در سطح ۰/۰۵ معنادار نبود، بنابراین

مشاوره‌ای در راستای ارتقاء بهداشت روان و کارکرد کودکان کار به کار گرفته شود. در این مطالعه، قصه گویی در مدت زمان مداخله توانست بر کاهش احساس تنهایی کودکان کار شرکت کننده مؤثر واقع شود. یافته‌های این پژوهش و مشاهده تغییرات در مورد احساس تنهایی کودکان کار نشان می‌دهد که می‌توان از قصه گویی به منظور ارتقای سلامت روان این کودکان استفاده کرد، هم چنین والدین نیز درگیر فرآیند برنامه‌های آموزشی شوند که، ارتقای بهزیستی مادران افزایش بهزیستی فرزندان و خانواده را در پی خواهد داشت.

نتیجه‌گیری

از آن جایی که کودکان کار در محیطی نابسامان و شرایط ناکارآمد خانوادگی زندگی می‌کنند، بنابراین بیشتر در معرض اختلالات روانی و جسمی قرار دارند. در واقع شرایط نامساعد زندگی، خشونت خانوادگی، نرخ باروری مادر و جنسیت، بی سواد و اعتیاد والدین و فقر موجب شیوع این پدیده شده است [۱۷]. با توجه به اینکه اختلالات پرخاشگری و اضطرابی ریشه بسیاری از مشکلات روانی و رفتاری از جمله احساس تنهایی در نوجوانانی و بزرگسالی می‌باشد، بی توجهی و عدم مهار این مشکلات می‌تواند باعث ایجاد مشکلات بین فردی و فردی شود. در سال‌های اخیر اهمیت قصه گویی کودکان در رشد مهارت‌های آن‌ها آشکار شده است. کتاب‌های داستان یکی از ابزارهای مناسب برای کاهش برخی از مشکلات روان شناختی شناخته شده‌اند. استفاده از قصه گویی به مثابه یک فن درمانی ابعاد گسترده‌ای دارد و فرض بر این است که تغییر در زبان و ادبیات قصه‌های زندگی خود به تغییر در معانی زندگی فرد منجر می‌شود و تغییر در قصه زندگی فرصت‌های جدیدی برای رفتار و روابط با دیگران ایجاد می‌کند [۱۱]. بنابراین روان شناسان و مشاوران در نهادهای مرتبط با کودکان کار می‌توانند با تمرکز بر یافته‌های این پژوهش به کاهش میزان احساس تنهایی و دیگر اختلالات مرتبط با آن به کاهش این معضل اجتماعی کمک شایانی کنند.

سپاسگزاری

این مقاله، حاصل پایان نامه پژوهش نویسنده سوم در مقطع کارشناسی ارشد مشاوره مصوب شورای پژوهش دانشگاه خاتم به کد ارائه پژوهش 9313103023 می‌باشد. بدین وسیله از مساعدت مدیران و مربیان مرکز دانشجویی امام علی (ع) پاکدشت که با سعه صدر و صبوری ما را در اجرای این پژوهش یاری رساندند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نماییم.

References

1. UNHRC. United Nation Refugee Agency. Figures at a glance 2017. Available from: <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>.
2. Refugees UNHCo. Convention relating to the Status of Refugees 2016 [cited September 2016]. Available from: Available at <http://www2.ohchr.org/english/law/refugees.htm>.
3. khodabakhshi koolae A, Ashrafi F, Hemmatimanes A. Aggressiveness among Afghan refugees in Iran. Zahedan J Res Med Sci. 2012;13(10):53-.

دیده می‌شود. در این خانواده‌ها هم چنین پرخاشگری جسمانی نیز بین والدین شایع است و این پرخاشگری‌ها در دوران کودکی می‌تواند عامل پیش بینی کننده برای بزهکاری، مصرف مواد، افسردگی و افت تحصیلی و رفتارهای ضد اجتماعی باشد [۱۷-۲۰]. در خرده فرهنگ مهاجرین در پاکدشت، خشونت لازمه بقا است و در برخورد با مسائل، بروز خشونت و دعوا امری عادی و طبیعی تلقی می‌شود و کودکان برای امرار معاش و زندگی در محیط کاری ناسالم، نیاز به پرخاشگری دارند و محیط آن‌ها را وادار به پرخاشگری می‌کند و از آن برای حل مسائلمان استفاده می‌کنند. بنابراین کاهش پرخاشگری این کودکان با وجود خرده فرهنگ، به برنامه‌های سخت و طولانی مدت نیاز دارد و لازم است خانواده درمانی و مشاوره با محیط خانواده و آموزش والدین انجام گیرد.

در این پژوهش محققان پرخاشگری دختران علیه پسران را بسیار مشاهده کرده بود و پرخاشگری دختران علیه پسران به صورت بحث و دعوا و زد و خورد فیزیکی همراه بود و علت این امر جایگاه پایین زن در خانواده‌های مورد بررسی بود. در واقع زنان در بین آن‌ها حق بسیار اندکی داشتند و باید گوش به فرمان می‌شدند و حس تحقیر شدن، کم ارزش بودن و عدم عزت نفس در دختران به وضوح و بسیار دیده شد. این امر باعث افزایش پرخاشگری در دختران شده بود و این پرخاشگری معطوف به پسران بود.

فرضیه دوم این پژوهش یعنی تأثیر قصه گویی بر کاهش احساس تنهایی کودکان کار مهاجر افغان مورد تأیید قرار گرفت. اگر چه شیوه کاربرد قصه و ساختار قصه از یکدیگر متفاوت است، اما یافته‌ها نشان می‌دهد که ساختار قصه می‌تواند به عنوان ابزاری مؤثر در جهت تغییر و جهت دهی به رفتار کودک به کار گرفته شود. او می‌تواند قهرمان قصه را ببیند که با مشکلات دست و پنجه نرم می‌کند و راه حل بیابد. در واقع به وسیله انجام موفقیت آمیز یک مهارت مشکل توسط قهرمان داستان، اضطراب کودک کاهش می‌یابد. قابل ذکر است که قصه گویی فعالیتی گروهی است و این گروهی بودن نیز در کاهش احساس تنهایی کودکان مؤثر خواهد بود و چون حس مشارکت را در کودکان بیشتر می‌کند، عزت نفس کودک تقویت می‌شود و کودک کمتر احساس تنهایی می‌کند. قصه گویی، راهی است که انسان‌ها برای بیان هر روزه مسائل خود به کار می‌برند [۲۱، ۲۲]. قصه گویی برای کاهش احساس تنهایی در بچه‌های طلاق که احساس طردشدگی شدیدی بعد از طلاق والدین دارند، بسیار مؤثر است [۲۳].

از جمله محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به عدم انجام آزمون پیگیری به منظور اطمینان از اثر ماندگاری مداخله اشاره کرد. نتایج و دستاوردهای این تحقیق می‌تواند در مطالعه، برنامه ریزی و مداخله‌های

4. Sm S. Effects of Social Skills Teaching on the Self-esteem and Identity Dimensions of the Labor Children. Q Educ Psychol. 2012;11(37):83-101.
5. Khariri-Hassan M, Khodabakhshi koolae A, Taghvae D. Comparison between aggression and anxiety among child labor with and without sexual child abuse. J Pediatr Nurs. 2016;3(2):10-5. doi: 10.21859/jpen-03022
6. Pacione L, Measham T, Rousseau C. Refugee children: mental health and effective interventions. Curr Psychiatry

- Rep. 2013;15(2):341. doi: [10.1007/s11920-012-0341-4](https://doi.org/10.1007/s11920-012-0341-4) pmid: 23307563
7. Hosseini S, Naziri G, Rozdar E. Effectiveness of Storytelling therapy on the reduction of aggression and stubbornness in children with oppositional defiant disorder. *Zahedan J Res Med Sci.* 2014;16(9):83-5.
 8. Malekpoor B. Child labor, factors and outcomes; a study in Tabriz city. Tabriz 2015.
 9. Goncalves LL, Voos MC, de Almeida MHM, Caromano FA. Massage and Storytelling Reduce Aggression and Improve Academic Performance in Children Attending Elementary School. *Occup Ther Int.* 2017;2017:5087145. doi: [10.1155/2017/5087145](https://doi.org/10.1155/2017/5087145) pmid: 29097967
 10. Rousseau C, Benoit M, Gauthier MF, Lacroix L, Alain N, Rojas MV, et al. Classroom drama therapy program for immigrant and refugee adolescents: a pilot study. *Clin Child Psychol Psychiatry.* 2007;12(3):451-65. doi: [10.1177/1359104507078477](https://doi.org/10.1177/1359104507078477) pmid: 17953131
 11. Pehrsson D-E. Fictive bibliotherapy and therapeutic storytelling with children who hurt. *J Creat Ment Health.* 2005;1(3-4):273-86.
 12. Azadfaresani Y, Parsaie S, Darabi E, Alvandi Z. Psychometric features of the child's loneliness scale in middle school students. *Knowledge Res Appl Psychol.* 2013;14(1):34-42.
 13. Nelson WM, Finch A. Children's Inventory of Anger: ChIA Manual: Western Psychological Services; 2000.
 14. Kimiaei A, Raftar M, Soltanifar A. Efficacy based on emotional intelligence to control aggression in aggressive teenagers. *Stud Educ Psychol.* 2011;1(1):153-66.
 15. Azad Farsani Y, Parsaei S, Darabi E, Alvandi Z. Examine factor structure and psychometrics properties of the Children's Loneliness Scale among the guidance school students. *Knowledge Res Appl Psychol.* 2013;14(1):34-42.
 16. Jones E, DeCicco T, editors. Differentiating anxiety and depression using The Storytelling Method of dream interpretation and content analysis. 26th Annual Conference of the International Association for The Study of Dreams; 2009; Chicago, IL.
 17. Measham T, Guzder J, Rousseau C, Pacione L, Blais-McPherson M, Nadeau L. Refugee children and their families: supporting psychological well-being and positive adaptation following migration. *Curr Probl Pediatr Adolesc Health Care.* 2014;44(7):208-15. doi: [10.1016/j.cppeds.2014.03.005](https://doi.org/10.1016/j.cppeds.2014.03.005) pmid: 25042433
 18. Fazel M, Reed RV, Panter-Brick C, Stein A. Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: risk and protective factors. *Lancet.* 2012;379(9812):266-82. doi: [10.1016/S0140-6736\(11\)60051-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)60051-2) pmid: 21835459
 19. Kronick R, Rousseau C, Cleveland J. Asylum-seeking children's experiences of detention in Canada: A qualitative study. *Am J Orthopsychiatry.* 2015;85(3):287-94. doi: [10.1037/ort0000061](https://doi.org/10.1037/ort0000061) pmid: 25985114
 20. Zwi K, Woodland L, Williams K, Palasanthiran P, Rungan S, Jaffe A, et al. Protective factors for social-emotional well-being of refugee children in the first three years of settlement in Australia. *Arch Dis Child.* 2018;103(3):261-8. doi: [10.1136/archdischild-2016-312495](https://doi.org/10.1136/archdischild-2016-312495) pmid: 28698238
 21. Ochs E, Capps L. Living narrative: Creating lives in everyday storytelling. Cambridge: Harvard University Press; 2001.
 22. Davis CS, Warren-Findlow J. Coping with trauma through fictional narrative ethnography: A primer. *J Loss Trauma.* 2011;16(6):563-72. doi: [10.1080/15325024.2011.578022](https://doi.org/10.1080/15325024.2011.578022)
 23. Henney SR, Weckworth SA. Bibliotherapy: using children's books to address students' social and emotional concerns. *School works.* 2012.